

Hrvatska dječja znanstveno-fantastična književnost

Beneš, Sanela

Undergraduate thesis / Završni rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:397459>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-30**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI
ODJEL ZA HUMANISTIČKE ZNANOSTI
ODSJEK ZA KROATISTIKU

SANELA BENEŠ

HRVATSKA DJEČJA ZNANSTVENO-FANTASTIČNA KNJIŽEVNOST

ZAVRŠNI RAD

PULA, 2015.

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI
ODJEL ZA HUMANISTIČKE ZNANOSTI
ODSJEK ZA KROATISTIKU

SANELA BENEŠ

HRVATSKA DJEČJA ZNANSTVENO-FANTASTIČNA KNJIŽEVNOST

ZAVRŠNI RAD

JMBAG: 0303036369

Smjer: Hrvatski jezik i književnost –Povijest

Kolegij: Književnost za djecu i mladež

Mentorica: Doc.dr.sc. Kristina Riman

Pula, 29. rujna 2015.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana *Sanela Beneš*, kandidatkinja za prvostupnicu hrvatskoga jezika i književnosti – povijesti, ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

U Puli, 29. rujna 2015.

Studentica

IZJAVA O KORIŠTENJU AUTORSKOG DJELA

Ja, *Sanela Beneš* dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom *Hrvatska dječja znanstveno-fantastična književnost* koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, 29. rujna 2015.

Potpis

*Svemir je velik i pun zagonetki,
a mi smo samo zrnca prašine u vihoru
koji u nama bjesni.*

(Anto Gardaš, Izum profesora Leopolda)

Sadržaj

1. Uvod.....	7
2. Dječja književnost.....	8
3. Fantastična dječja književnost.....	9
4. Znanstveno-fantastična književnost.....	11
5. Znanstveno-fantastični roman.....	14
6. Hrvatski dječji znanstveno-fantastični roman.....	15
6.1. Milivoj Matošec: Suvišan u svemiru.....	16
6.2. Hrvoje Hitrec: Eko Eko.....	19
6.3. Znanstveno-fantastični roman Ante Gardaša.....	22
6.3.1. Mironovski znanstveno-fantastični romani.....	23
6.3.1.1. Ljubičasti planet.....	24
6.3.1.2. Bakreni Petar.....	27
6.3.1.3. Izum profesora Leopolda.....	29
6.3.2. Značajke mironovskih znanstveno-fantastičnih romana.....	32
7. Karakteristike hrvatskih dječjih znanstveno-fantastičnih romana.....	33
8. Zaključak.....	35
9. Literatura.....	36
10. Sažetak.....	38
11. Summary.....	39

1. Uvod

Dječja znanstveno-fantastična književnost veoma je popularna u svjetskoj književnosti za djecu. Takva književnost vješto prikazuje znanost, fantastiku i maštu te ih spaja u jedno.

Teme *znanstveno-fantastične književnosti* u hrvatskoj dječjoj književnosti su relativno malo zastupljene. Hrvatski pisci dječje znanstvene fantastike (ZF/SF) su malobrojni, ali svojom tematikom i maštovitošću mogu stajati uz bok svjetskim autorima. Pisali su po uzoru na strane, a i na poneke domaće autore.

Hrvatska znanstveno-fantastična književnost za djecu je došla do izražaja u 20. stoljeću. S obzirom na to da je roman reprezentativna vrsta u hrvatskoj dječjoj znanstveno-fantastičnoj književnosti, u radu će se prikazati žanrovske odrednice znanstveno-fantastičnog romana. Ovakav žanr dječjih romana pisali su Predrag Jirsak, Mladen Bjažić i Zvonimir Furtinger, Milivoj Matošec, Hrvoje Hitrec i Anto Gardaš. Obradeni romani su: *Suvišan u svemiru* (Milivoj Matošec), *Eko Eko* (Hrvoje Hitrec), *Ljubičasti planet*, *Bakreni Petar* i *Izum profesora Leopolda* (Anto Gardaš). U radu će se promotriti način na koji se znanstvena fantastika prikazuje u hrvatskim dječjim romanima i koja su njezina obilježja.

2. Dječja književnost

Često se susrećemo s terminom *književnosti kao umjetnosti riječi* i u nju svrstavamo različita djela i različite rodove. Od samih početaka ljudske vrste i ljudskih djelatnosti razvija se i književnost. Doduše, ne u ovakvom obliku kakav danas poznajemo već najčešće u obliku koji se prenosio usmenom tradicijom, rjeđe pisanim putem. Književnost je poznata još od vremena starih Grka i Rimljana i ona se s vremenom mijenja, poprima različite društvene, duhovne, povijesne utjecaje i ima velik i didaktičan utjecaj na čovječanstvo. Na svakom kontinentu možemo pronaći tragove književnosti, počevši od Egipta i Mezopotamije gdje su književna djela vidljiva kao natpisi na kamenim pločama ili zidovima piramida, pa sve do europskih krajeva gdje su sačuvani i prvi književni zapisi na raznim pergamenama.

Književnost ima veliku ulogu u životu čitatelja, ona prenosi iskustva, znanja i time obogaćuje kulturni kapital čitatelja. *Proučavanje književnosti postaje dijelom odgojno-obrazovnog sustava upravo zato što se potreba proučavanja književnosti shvaća kao potreba očuvanja osobitog načina govora, što ujedno i pretpostavlja da jedan način komunikacije ne smije biti izgubljen kao osobita struktura u kojoj su svi elementi podjednako važni i nužni.* (Solar, 1995., 150.)

Kada govorimo o *dječjoj književnosti*, mislimo na književne tekstove koje izdaju nakladnički odjeli za mlade i te su knjige namijenjene djeci, stoga se ovaj rad bavi analizom djela koje su pisali odrasli s ciljem da zabave dječje čitateljstvo.

Dječja književnost je posebni dio književnosti. Ona obuhvaća djela koja po formi i tematici odgovaraju dječjoj dobi. Ta djela su autori svjesno namijenili djeci. Isto tako, postoje i djela koja nisu bila namijenjena djeci, ali su ih djeca prihvatila kao svoja i ona su postala prikladna za dječju dob i potrebna za društveni razvoj djece. Velik broj knjiga koje danas promatramo kao dječje klasike nisu napisani za djecu. Podrijetlo dječje književnosti možemo povezati sa usmenom književnošću koja se pojavljuje stoljećima. Bajka, legenda i mit žive kroz pripovijedanje i usmenu književnost, a pojavljuju se i u dječjoj književnosti.

3. Fantastična književnost

Fantastika je priča o nepostojećem. Ona se bavi događajima koji nisu objašnjivi u poznatome svijetu. Hume (1996.) navodi kako je fantastika svako odvajanje od postojeće stvarnosti, svako kršenje onoga što smatramo fizičkim činjenicama. Fantastika je oduvijek bila važan dio književnosti, a bajke, koje su dio fantastike, imale su veliku ulogu u razvoju dječje književnosti. Pintarić (2008.) navodi kako mnogi bajku nazivaju kraljicom priče i da u određenju bajke pojmovi: čudesno, nadnaravno ili čarobno govore o njenoj posebnosti i ljepoti među pričama. Sva književna djela u kojima se događa nešto neobjašnjivo, nestvarno, mogu se nazvati bajkom. Čarobno ili fantastično kao bilo kakvo odstupanje od stvarnosti bitna je odrednica priče i bez toga nema priče.

Cilj fantastične književnosti je da svojim postupcima i radnjama stvori dojam začudnosti kod svojih čitatelja ili gledatelja. Zbog čovjekove nemogućnosti da spozna sve što ga okružuje, fantastična književnost čitatelju nameće pitanja i neizvjesnost. Fantastična književnost omogućuje kršenje zbilje, ona govori o nesvakidašnjim pojavama, fenomenima te sjedinjuje svijet zbilje i svijet priče. Opisuje primarni svijet koji je svakodnevan, *normalan* i sekundarni koje je natprirodan. Spaja ta dva naizgled nespojiva svijeta, suprotstavlja moguće i nemoguće činjenice i time začuđuje čitatelje, sadržava nešto poznato iz čitateljeva života tako da bi u to poznato uronila elemente stranoga. Donat-Zidić (1975.) govore o tome kako se fantastična književnost rađa oko ideje prema neobjašnjivom i nepoznatom jer je umjetnost govoriti o nepoznatom i neobjašnjivom. Time se stvara umjetnost neizvjesnog. Fantazija odbija prihvatiti svijet onakav kakav jest, tako da čitatelji mogu vidjeti ono što je moglo ili što bi moglo biti. Fantastično odbacuje postojanje jednog svijeta i opire se uobičajenom, a istodobno ne isključuje vezu sa zbiljskim. Fantastika uvjerava čitatelja da je sve moguće, potiče znatiželju i preispitivanje svakodnevnice i onoga tajanstvenog što svijet donosi, a posebno je bitna u književnosti jer se u književnosti nikad ne zna što je istinito, a što izmišljeno.

Najpoznatiji pisci fantastične priče za odrasle su: Anonymus *Beowulf* (*fantastična priča*), Charles Dickens *Božićna priča* (*priča o duhovima*), Oscar Wilde *Duh iz Cantervillea* (*priča o duhovima*), Thomas More *Utopija* (*utopija*), Jonathan Swift *Gulliverova putovanja* (*fantastična priča*), Sir James Barrie *Petar Pan* (*fantastična priča*) i ostali. (Ontell, 1997.)

Djeca su sklona maštanju i zamišljanju svijeta drugačijim nego što on doista jest. Upravo zbog toga je postanak dječje književnosti veoma povezan sa temeljima fantastike. U

dječjoj književnosti dječja priča je glavna i najobuhvatnija vrsta koja obuhvaća i fantastičnu dječju priču.

Karol Visinko (2005.) navodi neke od najpoznatijih svjetskih autora dječje fantastične priče: Jens Sigsgaard (Pale sam na svijetu), Carlo Collodi (Pinokio), Alan Alexander Milne (Medo Winnie zvani Pooh), James M. Barrie (Petar Pan), Lewis Carroll (Alica u Zemlji čudesa) i John Ronald Reuel Tolkien (Hobit). Pintarić (2008.) navodi kako se u hrvatskoj književnosti, u drugoj polovini 20. stoljeća, pišu djela koja se mogu nazvati fantastičnim pričama i modernim bajkama. To je vidljivo u djelima Sunčane Škrinjarić, Višnje Strahuljak, Nade Iveljić, Dubravke Ugrešić, Dunje Kalilić, Anice Gjerek i Maje Gjerek Lovreković, Stanislava Femenića i ostalih. Navedeni autori u svojim djelima najviše pozornosti posvećuju pitanju stvarnosti te čarobnim elementima priče. Djeca još nemaju toliko spoznaje o stvarnom svijetu pa uživaju u fantastičnim elementima misleći kako je to dio njihove stvarnosti. Ono čudesno u priči se pokazuje kao pojavna stvarnost u koju djeca vjeruju. Dječji likovi često imaju svoje želje, interese i snove koji ih odvede u taj začarani fantastični svijet.

Dubravka Zima (1997.) navodi kako je fantastično u čitatelju. Fantastična djela mogu biti prikladna za sve generacije jer ako čitatelj čita neko djelo kao fantastično, ono to i jest, i obratno. Time donosi zaključak kako je to sličan slučaj s dječjom književnošću. I njoj je uvjet opstanka čitatelj bez obzira na to je li književnost realistična ili je usmjerena u sferu fantastičnog. Ako čitatelj ne čita neko djelo kao dječje, ono to nije. Dječja književnost spaja svijet zbilje i svijet priče, ona ih ne razdvaja kao što to radi književnost za odrasle. Upravo to radi i fantastika.

4. Znanstveno-fantastična književnost

Svakog dana putem medija se susrećemo s novim tehnološkim napredcima. Ponekad se začudimo novim izumima, ali u većini slučajeva te novosti lako svladamo jer smo već naviknuti na takve pojave. Kad bi bili u mogućnosti vratiti se nekoliko naraštaja unatrag i pitati naše pretke što misle o današnjim znanstvenim čudima, njima bi to bila magija i nešto posve zbunjujuće. Magija kao mistična vještina želi postići određene rezultate i steći sposobnosti koje odstupaju od svakodnevnice, kao što to radi i nova tehnologija. *Čuveni znanfan autor Arthur C. Clarke predložio je prije mnogo godina ono što je sada poznato kao Clarkeov treći zakon: "Svaka dostatno napredna tehnologija nerazlučiva je od magije". Nekoć je tehnologija evoluirala polako, i cijeli su ga naraštaji mogli proći uz gotovo nikakvu promjenu u načinu kako se obavljaju stvari. Ipak, svako desetljeće, ili toliko, nešto je novo dodavano postojećoj osnovici tehnologije* (Forward, 2001., 8.)

Znanstvena fantastika (engl. science fiction), žanr u književnosti, filmu, televiziji i stripu, koji prikazuje pojedinca i ljudsko društvo u kontekstu moguće budućnosti, najčešće putem interakcije s mogućom ili vjerojatnom znanošću i tehnologijom. U izvornom, književnom obliku dio je popularne književnosti, određen je karakterističnom tematikom, motivima i ikonografijom (buduće vrijeme, svemir, drugi planeti, izvanzemaljci i sl.) (Znanstvena fantastika) U znanstvenu-fantastiku ubrajamo sva ona događanja, pojave, likove koji nisu realni u našoj svakidašnjici odnosno u stvarnom svijetu, a uz njih vežemo nova otkrića i nove izume do kojih je došla neka grana znanosti. Protagonisti znanstveno-fantastičnih djela imaju bitne uloge u društvenoj zajednici, svaka odluka koju junak donese bitna je za kolektiv.

U znanstveno-fantastičnom djelu sve je moguće, odnosno, pisci pišu na način da radnju svojih romana prikažu kao stvarnu mogućnost i događaji se moraju konkretno zbivati i upravo je to bitno da nemoguće postaje moguće. Što se tiče samog pisanja znanstvenih i fantastičnih djela, bitno je znati da je čovjeka uvijek zanimalo nadržavanje ljudskoga pa čak da se to ostvari i u književnosti, ako nije moguće na drugačiji način. Maštovitost, imaginacija potvrđuje sve ljudske slabosti, strahove jer ljudi upravo zbog svojih nedaća, nezadovoljstva ili pak želja, bježe u ono nestvarno i osmišljavaju nove svjetove, doživljaje i mogućnosti. Znanstveno-fantastično djelo se odmiče od svakidašnjice, govori o oprekama nekog ljepšeg ili goreg, ali i mogućeg sutrašnjeg svijeta.

Književnost crpi svoje ideje iz okoline pa je tako fantastična književnost počela svoje ideje crpiti iz znanstvenih spoznaja. Rast spoznaja u svim područjima života naglo je napredovao u 19. i u 20. stoljeću. Taj je tehnološki napredak iskoristila i književnost. *Povijesno govoreći, SF je krenula od predznanstvenoga ili protoznanstvenoga pristupa satiričnog raskrinkavanja i naivne društvene kritike te se približila sve složenijim znanostima o prirodi i čovjeku.* (Suvin, 2010., 46.) Navedene teze pogoduju sve većem zanimanju za znanost općenito i ona upravo zbog toga prodire i u književnost.

Romantizam se prvi svjesno počeo baviti temama koje opisuju sanjarije i snove koji potiču ljudsku svijest na maštanje o čudnovatom i nemogućem. (Donat-Zidić, 1975.) Pisci se žele odmaknuti od već znanih tema i počinju pisati drugačiju književnost, imajući na umu kako je ljudima potrebno nešto novo, nešto što odstupa od svakodnevnice. U ovom razdoblju se razvija ZF književnost za odrasle i to potiče na razvoj i dječje ZF književnosti jer ZF djela namijenjena odraslima postaju zanimljiva i djeci.

Roman M. Shelley *Frankenstein* ili moderni *Prometej* (1818.), smatra se početkom moderne znanstvene fantastike. On opisuje strah od nepoznatog i onog nesvakidašnjeg, nemogućeg. Roman *Frankenstein* je bitan za daljnji razvoj ZF jer uvodi problem zlorabe nove znanosti. Za suvremenu znanstvenu fantastiku bitne su znanstvene romane H. G. Wellsa *Vremenski stroj*, *Otok doktora Moreaua*, *Rat svjetova*, koje su tematski i motivski postavile model znanstveno-fantastičnoga romana XX. st. (Znanstvena fantastika)

Isto tako, jedan od najpoznatijih pisaca znanstvene fantastike jest Jules Verne. Verne je sa svojim romanima zabavljao prvenstveno starije čitatelje, ali su ga djeca prigrllila kao dječjeg autora. Znanost se nije slagala s ponekim komponentama na kojima je Verne izgradio fabule u svojim djelima, ali ona imaju zanimljivu dramsku strukturu, avanturu, zanimljive likove tako da i danas njegova djela privlače čitatelje raznih generacija. Verne je pisao o svemirskim pustolovinama, pustolovinama u središtu Zemlje, pod morem, o kojima se samo moglo sanjariti u njegovo vrijeme jer je živio u 19. stoljeću u kojemu znanost toga doba nije dosegla te mogućnosti. Pisao je avanturističke i ZF romane jer je ZF roman po strukturi najbliži avanturističkom romanu. Verne u svojim avanturističkim romanima fabulu gradi na temelju znanstvenih ideja i projekata. Njegovi junaci, na temelju znanstvenih spoznaja koje su se već dogodile ili koje će se dogoditi, odlaze na ekspedicije te posjećuju i istražuju neotkrivena područja.

Darko Suvin (1965.) navodi kako je u SAD-u 1950-ih godina naglo porastao broj čitača ZF. U tom razdoblju u SAD-u uočljiv je brz napredak znanosti i industrije. Razvoj industrije potaknuo je razvoj svjetskog tržišta, stoga je u to vrijeme svjetsko tržište omogućilo

da se počnu održavati znanstveni kongresi, sportski i književni susreti. S obzirom na to da su se poboljšavale komunikacijske veze, došlo je do povećanja novčanih fondova i za književnost. Pojavom novih tehnologija i novih spoznaja, književnost počinje dobivati nove ideje i novu tematiku. U industrijski najrazvijenijoj zemlji, najranije se sustavno uvidjelo da je ZF potencijalno mnogo uzbudljivija od detektivskog žanra. *Uostalom, SF već apsorbira i elemente zagonetnosti ili skrivenosti koji su dosad bili jedno od glavnih odlika detektivske priče: bilo njenim izravnim presađivanjem u svoju atmosferu, bilo u višem obliku skretanja zagonetke u biologiju i kibernetiku (određivanje životnog ciklusa ili ranjive strane nepoznate tuđe vrste).* (Suvin, 1965., 357.) Proizvodnja automobila, zrakoplova, otkriće teorije relativnosti, usavršavanje kvantne fizike, razvoj masovnih medija, otkriće strukture DNA, stvaranje indukcijskog motora na izmjeničnu struju, te ostali brojni izumi i veoma utjecajan let u svemir kojeg su izveli Rusi 1961. godine, u velikoj mjeri su obilježili razvoj znanstveno-fantastične književnosti.

Razvojem znanosti razvija se znanstveno-fantastična književnost u svijetu pa tako i u Hrvatskoj u tim godinama nastaju znanstveno-fantastični romani kao što je roman Milivoja Matošeca *Suvišan u svemiru*. Dakle, napredak znanosti je bio ubrzan i znanost je bila u stanju predočiti čovječanstvu precizniju sliku o tome kako funkcionira svijet, a pisci su to pokušavali prenijeti svojim čitateljima pa čak i onima najmlađima. ZF teme obrađene su u kratkim pričama, novelama, epovima, bajkama, dramama, ali najveće dostignuće postigle su u romanu. Roman zbog svoje mogućnosti opširnog razlaganja teme najbolje iznosi sve ono što se je htjelo opisati u radnji i prenijeti čitateljima.

5. Znanstveno-fantastični roman

Roman se smatra tvorevinom novog vijeka i u njemu se javlja novi odnos prema svijetu. Roman kao književna vrsta sadrži sklonost pripovijedanja i oblikovanja izmišljenog svijeta. Znanstveno-fantastični roman svoje izvore podataka preuzima iz različitih znanosti. Uz to što crpi podatke iz znanstvenih činjenica i hipoteza on nastoji premašiti znanstvena dostignuća i time kod čitatelja stvoriti dojam začudnosti. Česte teme ZF romana su: putovanje kroz vrijeme, telepatija, otmice, susreti s izvanzemalcima i njihove invazije na Zemlju, čudnovati planeti, neistraženi svemir, neobična otkrića, neobične sposobnosti likova, robotika, ekologija, svemirske letjelice, borba za očuvanje planeta, velike epidemije i ostalo. Radnje većine ZF romana često započinju direktnim uvodom u znanstvenu fantastiku: slike tamnog neba, pojava nepoznate letjelice koja je popraćena neobičnim vizualnim efektima, dolazak svemirskih tanjura na Zemlju i njihovo čudno kretanje.

U ZF romanima, ako se pojavljuju, svemirci se često prikazuju kao inteligentni znanstvenici, posjeduju posebna osjetila i sposobnosti te su opremljeni čovjeku neviđenim uređajima. Poneki ZF romani počinju s naizgled realnim, uobičajenim i svakodnevim događajima i postepeno se uvode ZF elementi koji su ključni za daljnji razvoj fabule. ZF roman se često bavi i alternativnim događajima: *što bi bilo da je bilo*, ljubavnom tematikom te umjetnom inteligencijom. Protagonisti ZF romana imaju sklonost upadanju u pustolovine koje ih vode na najzanimljivija mjesta naseljenog svemira ili putuju vremenskim strojem. ZF roman dosta je sličan s avanturističkim romanom, obje vrste žanra romana nude šaroliku tematiku, ključan je jedan događaj koji protagoniste iz realnog svijeta odvodi u svijet mašte u kojemu svatko može postati junakom te taj svijet mašte počinju doživljavati kao realan.

6. Hrvatski dječji znanstveno-fantastični roman

Iako su dječja znanstveno-fantastična djela u svijetu nastajala još u ranijim stoljećima, u Hrvatskoj su se pojavila nešto kasnije. Uspoređujući hrvatsku i svjetsku znanstveno-fantastičnu književnost, možemo utvrditi kako domaći pisci nisu puno koristili ovaj žanr, ali ipak su ostavili trag i na ovom području književnosti. Možemo pretpostaviti zašto ovaj žanr nije toliko zastupljen u hrvatskoj dječjoj književnosti: ZF književnost svoje ideje crpi iz znanosti i ako neka država ulaže novac za razvoj znanosti i stvaranje novih izuma to će se odraziti i na neka druga područja, u ovom slučaju na područje književnosti. Drugim riječima, ako se na nekom području razvija znanost, tamošnji pisci će biti upućeni u to i moći će to znanje primijeniti i u pisanju.

Veliku ulogu u nastajanju znanstveno-fantastičnih djela ima časopis za znanstvenu fantastiku *Sirius* koji počinje izlaziti 1976. godine. On je omogućio domaćim autorima da njihova djela budu objavljena uz druge svjetske autore. U osamdesetim godinama dvadesetog stoljeća pojavljuje se časopis *Futura* koji nije bio tako uspješan kao prethodnik. Uz ta dva časopisa postojala su još *UBIQ* i *Sirius B.* (Krušvar, 2013.) *Nije poznato tko je napisao prvu ZF priču u hrvatskoj književnosti, ali poznato je kako je Marija Jurić Zagorka napisala prvi ZF roman Crveni ocean (1918.)* (Milenić, 2005., 5.) Hrvatski autori znanstveno-fantastične proze pisali su i po uzoru na starije autore: Mariju Jurić Zagorku (*Crveni ocean*), Matu Hanžekovića (*Gospodin čovjek*), Milana Šufflayja (*Na Pacifiku god. 2255.*) i ostale, a od stranih književnika koji su pisali znanstveno-fantastičnu književnost uzori su im bili: Mary Shelly (*Frankenstein ili moderni Prometej*), Herbert George Wells (*Vremenski stroj, Rat svjetova, Otok doktora Moreaua*) i Jules Verne (*Fantastična putovanja*).

Hrvatska znanstveno-fantastična književnost za djecu je svoj vrhunac dobila sredinom i krajem 20. stoljeća Najčešća književna vrsta koju su pisali autori znanstveno-fantastične književnosti za djecu jest roman. Dječje znanstveno-fantastične romane pisali su Predrag Jirsak *Mjesečeva djeca* (1958.), Mladen Bjažić i Zvonimir Furtinger *Osvajač 2 se ne javlja, Svemirska nevjesta, Zagonetni stroj profesora Kružića* (1960.) (koji je kasnije preimenovan u *Ništa bez Božene*), Milivoj Matošec *Suvišan u svemiru* (1961.), *Admiralov otok* (1963.) i *Kapetan Tornado* (1964.), Hrvoje Hitrec *Eko Eko* (1979.) i Anto Gardaš *Ljubičasti planet* (1981.), *Bakreni Petar* (1984.), *Izum profesora Leopolda* (1986.) i *Tajna jednog videozapisa* (2002.) Ovaj znanstveno-fantastični dio dječje do sada nije bio detaljnije istražen iz razloga što je znanstveno-fantastična književnost u hrvatskoj dječjoj književnost bila slabije zastupljena.

6.1. Milivoj Matošec: Suvišan u svemiru

Rođen je 1929. godine u Zagrebu, a umro 1982. Bio je hrvatski novinar, književnik i urednik. Napisao je brojne romane, priče, radio igre, serije i crtane filmove te scenarije za televizijske emisije. Nakon Lovrakovih seoskih tema, s Kušanom uvodi motiv grada i gradskog djeteta u književnost i to podrazumijeva urbanost, drugačije događaje, likove, situacije. Poznat je i po građenju *hibridnog romana*, odnosno romana koji se ne može točno žanrovski odrediti jer sadrži značajke različitih vrsta romana. Pretežito ga znamo kao autora dječjih romana, a neki od najpoznatiji su: *Tragom brodskog dnevnika* (1957.), *Posada oklopnog vlaka* (1959.), *Suvišan u svemiru* (1961.), *Tiki traži neznanca* (1961.), *Kapetan Tornado* (1963.) i *Admiralov otok* (1964.).

Roman je objavljen 1961. godine i svi osvrti na to djelo puni su hvale upravo zbog tematike koja je u tim godina bila aktualna. Javnost je bila obuzeta temom svemira i velikom težnjom za osvajanjem neistraženih prostranstava. Posebice tijekom Hladnog rata, kada dolazi do sukoba između Zapada i Istoka, želja za otkrićem dosad nevidenog prenosi se i na područja kulture, znanosti, sporta, tehnologije i posebice obuhvaća svemirska istraživanja. Upravo ta svemirska utrka rezultirala je odlaskom prvog čovjeka u svemir, taj pothvat napravili su Rusi 12. travnja 1961. godine sa svojom letjelicom Vostok 1. Tako je sovjetski astronaut Jurij Gagarin postao prvi čovjek u svemiru. Iako je taj let trajao nešto manje od dva sata, za njega je čulo i najmanje selo na Zemlji. Mnogi ljudi bili su oduševljeni tim činom pa su i poneki pisci inspirirani time počeli pisati znanstveno-fantastična djela. Upravo je taj odlazak u svemir jedan od razloga nastanka ovog romana *Suvišan u svemiru*.

Roman je podijeljen na 44 poglavlja. Naslovi su napisani tako da pobude znatiželju kod čitatelja, ne odaju previše informacija i izgledaju kao novinski natpisi: *Profesor se vraća*, *Strahovlada robota*, *Crtež koji vrijedi zlata* itd. Radnja ovog romana smještena je neimenovani grad. Glavni likovi u djelu su: dječak Pero, reporter Enka i profesor Galaktić. Pratimo nekoliko paralelnih radnji: prva opisuje dječaka Peru koji je u razredu dobio nadimak Katastrofa, jer sve što radi je katastrofalno (ima loše ocijene, suprotstavlja se profesorima i prepire se s ocem). Druga radnja prati reportera Enku, koji radi u poznatom listu Grmljavina i traži senzacionalnu priču kako bi se proslavio, a treća radnja prati poznatog profesora Galaktića. *Profesor Galaktić najveći je znanstvenik epohe u kojoj je naš svijet postao pretijesan, a ljudi suvišni i istodobno nedostatni sami sebi. On je najveći um vremena koje traži nepoznate svjetove i želi otkriti novovjeki kamen mudraca, čaroliju za pretvaranje*

nemogućeg u moguće, nedostižnog u ostvarljivo, neobično u obično. Profesor Galaktić je ponos znanosti. (Matošec, 2005., 18.) Autor spaja ta tri lika i upušta ih zajedno u avanturu. Pero Katastrofa nakon svoje prepirke bježi od kuće i na ulici susreće profesora Galaktića kojeg otimaju ljudi iz crnog automobila, a reporter Enka želi pratiti profesora zbog neobičnog članka iz novina *Grmljavine* i tako uloviti senzaciju. Njihovi putovi se isprepliću igrom slučajnosti, profesora otimaju zbog nacrtu svemirskog broda kojeg gradi, a igrom slučaja u svemir odleti Pero, tamo se sprijatelji s Marsovcima i sretno se vraća na Zemlju i tako postaje prvi čovjek u svemiru.

Suvišan u svemiru je neobičan roman jer ga možemo svrstati u nekoliko kategorija. S obzirom na naslov, ovaj roman pripada znanstveno-fantastičnoj književnosti, ali po samoj radnji možemo ga smatrati krimićem te pustolovnim romanom. *Matošec kreće prema znanstveno-fantastičnom i stvara svoju posebnu verziju kombinacije priče, dječjih avventura i znanstvene fantastike.* (Crnković, 1990., 164.) Počevši od zagonetnog članka u novinama u kojemu se nepoznata osoba obraća profesoru Galaktiću, tajanstvene otmice usred dana, čudnovatog čovjeka na ulici, dvojnika, špijunaže, hvatanja kriminalaca, vožnje u stražnjem dijelu automobila, vidljivo je da se roman temelji i na elementima kriminalističkog romana. Pustolovnim elementima možemo smatrati dječakov bijeg od kuće, lutanje ulicama, putovanje svemirskim brodom do Marsa i povratak na Zemlju. Što se tiče znanstveno-fantastičnih elemenata, oni dominiraju u djelu jer privlače najviše pozornosti, iako ih susrećemo tek u drugom dijelu romana.

U romanu autor prati nekoliko likova. Jedan od njih jest Pero Katastrofa, neshvaćen dječak koji je socijalno-psihološki karakteriziran. Nakon sukoba između dječaka i oca, otac se pita što nije u redu s njegovim sinom, jesu li ocjene krive za njegovo ponašanje, sam proces odrastanja, djetinjstvo, zaljubljenost, ponašanje drugih učenika u razredu ili problem leži u samom društvu, te mogu li barem znanstvenici objasniti i analizirati što je uzrok ljudskom ponašanju?

Profesor Galaktić uz sebe ima pratnju robota koji je nakon udarca automobila u njega u djelu opisan onako kako se u novinskim izvještajima opisuje prometna nesreća koju je doživio čovjek. Opisuju se napuknuća i ozlijede na tijelu unesrećenog. *Robot je izgledao onako kako može izgledati žrtva prometne nesreće. Jedna noga bila mu je prelomljena iznad koljena, druga svirepo iščašena. Tijelo je bilo puno težih i lakših povreda, oderotina, posjekotina, rana, natučenih mjesta i svih drugih ozljeda... Glava je bila ulubljena na nekoliko mjesta, kao mljekarska kanta kojom su se dugo i bez nježnosti služili.* (Matošec, 2005, 36.) Kada su lažni profesor i Pero Katastrofa bili u institutu bili su okruženi robotima

koji su igrali ulogu čuvara, reagirali su na ljudski glas, tako pametni roboti ugrožavali su živote dvojca i upravo tim činom pisac aludira na to kako se znanost prebrzo razvija, kao što je i Gardaš u svom *Ljubičastom planetu* napominje kako bi roboti mogli postati pametniji od svojih izumitelja. Uz ovu usporedbu postoji još nekoliko sličnosti romana *Suvišan u svemiru* s Gardaševim romanom *Ljubičasti planet*, od same teme svemira, robota, znanstvenika, putovanja u svemir i svemirskog broda i Matošec prenosi bitne poruke čitateljima kroz svoje djelo.

Novinar Enka (od inicijala N.K.) često opisuje radnju romana kroz svoje reportaže i objave, uz objektivnog pripovjedača i on igra ulogu pripovjedača, isto kao i njegov kolega novinar Oštroper koji mu pomaže i njih dvojica putem svojih reportaža, tekstom u tekstu, grade djelo. Česte su poruke autora kroz lik reportera Enke: *Kada gradiš kuću, pazi na svaku opeku. Zbog jedne opeke može ti se na glavu srušiti cijela kuća* (Matošec, 2005., 110.), *Lutaj samo onoliko koliko je najpotrebnije. Vrijeme je dragocjeno i nemoj ga trošiti. Otiđi odmah na pravo mjesto.* (Matošec, 2005., 119.), *Ako ti umjesto stolice podvale žeravicu, ostani hladan kao led. Ne smiješ se otopiti ni na najvišoj temperaturi.* (Matošec, 2005., 117.)

Iako je i Gardaš proslavio motiv svemirskog broda, Matošec je dodao još mašte što se tiče samog opisa broda: brod je imao sve tehničke vrline koje izum mogu učiniti savršenim, izgrađen je tako da za let kroz Zemljinu atmosferu lakše prevlada otpor zraka, bio je otporan na najviše temperature, građen je od laganog metala, sastojao se od jednog dijela i pri povratku iz svemira bi se isti vratio, ne bi trebao odbaciti spremnike od goriva, njime može upravljati robot i to samo pritiskom na gumb, imao je radio-vezu sa Zemljom i u njemu je hrana dolazila iz nepostojeće prostorije.

Mars je opisan kao planet s crvenim licem, bijelim tjemenom i sijedom bradom, imao je kanale, obale, zeleno raslinje, oblake, pustinje, oaze i staklene gradove u golemim kotlinama zatvorenim prstenom planina jer im se davno kada je Zemlja nastajala dogodila katastrofa. Marsovci su opisani kao dobrodušni, ljubazni isto kao i Sanonci u *Ljubičastom planetu*, nisu znali za zločin i nisu imali novac, jer novac po njima otežava život. Bili su slični stanovnicima Zemlje, samo su bili manjih dimenzija i okruglih stopala, ali što se tiče znanstvenih otkrića bili su napredniji od Zemljana, u tvornicama su stvarali zrak i imali su avione u obliku velikih kornjača. Nisu govorili, ali su imali stroj koji je čitao misli i tako su se sporazumjeli s Perom Katastrofom.

Nakon Perinog povratka na Zemlju, njemu je bilo sve oprosteno za sve ono što je napravio u institutu, što je ugrozio živote svih stanovnika preteći da će raznijeti svemirski brod jer se ionako nema razloga vratiti se kući, jer ga nitko ne razumije pa čak ni djevojčica

Renata u koju je zaljubljen i jer je prigrabio slavu koja je bila namijenjena profesoru Galaktiću. S tim oprostom Matošec govori iako smo sve više okruženi limarijom, izumima i oni počinju prevladavati, za čovječanstvo još ima nade, ljubavi, snage za oprost. – *Pero, svi su ti oprostili. Cijeli svijet. Čak i moj tata. – Je li moguće? – šapnu Pero, bojeći se da sanja. – Treba imati povjerenja u ljude – ozbiljno će profesor Galaktić. – Mislio si da samo znaju osuđivati. Pokazali su da znaju i opraštati!* (Matošec, 2005., 233.) *Suvišan u svemiru Milivoja Matošeca formom jest SF roman, motiviran tehničkim i društvenim civilizacijskim trenutkom, ali je taj plašt tek zagrnio druga pitanja, oblikovana i u drugim piščevim djelima, recimo problem dječje usamljenosti, sreće i smisla u njegovom neposrednom okružju.* (Hranjec, 1998., 250.) Što se tiče samog naslova djela, moguće je da je Milivoj Matošec sugerirao na to da nitko nije suvišan, svatko ima razlog zašto postoji, pa tako i Pero Katastrofa ima svoje mjesto na Zemlji i nema potrebe svoje mjesto tražiti u velikim nebeskim prostranstvima. *Postoji opreka između Matošećevih junaka i odraslih, ali ne u smislu stvaranja izolovanih svjetova, već u načinu shvaćanja jednog i drugog svijeta: dječji, pravi, autentični – i svijet odraslih bez prave istine i ljepote, autentičnosti.* (Idrizović, 1984., 242.-243.) Njegovi romani poučavaju djecu, ali ne izravno kao što to čine tradicionalni romani, već se iz njegovih romana može iščitati skrivena pouka koja je upućena mladom čitatelju. Upravo time što autor ne nameće pouke izravno, autor privlači svoje čitatelje.

6.2. Hrvoje Hitrec: Eko Eko

Rođen je u Zagrebu 1943. godine, hrvatski je književnik, romanopisac, dramski pisac, scenarist te je posebno poznat po svojim knjigama za djecu i mladež. *Diplomirao je komparativnu književnost na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Piše prozu, drame i publicistiku. ZF priče objavljivao u Siriusu i Radio Zagrebu.* (Milenić, 2005., 248.) Neka od najpoznatijih njegovih djela su: *Smogovci, Humandel, Ur, Ljubav na crnom baršunu i Eko Eko.* U njegovim djelima, glavno mjesto radnje je smješteno u Zagreb.

Ovaj roman pripada znanstveno-fantastičnom žanru dječje književnosti, a objavljen je 1979. godine. Navedeni roman je dobio nagradu *Ivana Brlić-Mažuranić* za najbolji roman u 1980. Roman se sastoji od 15 poglavlja koja su zanimljiva upravo zbog toga što su oslovljena kao *Prvo strašno poglavlje, Drugo strašno poglavlje* i tako redom do *Petnaestog najmanje strašnog poglavlja* gdje sve završava sretno. Glavni likovi ovoga djela su: Vesna, blizanci Voki i Toki i svemirac Eko Eko. Na početku svakog poglavlja pisac navodi kako je ova priča čudna i strašna i ako se čitatelji boje, ne bi je trebali čitati.

Pisac nas u uvodu upoznaje s mjestom radnje Hrčkovim brdom, odnosno Jarugom i s dječjim protagonistima Vesnom, blizancima Vokijem i Tokijem, Mljackom koji je beba i Krckom koji je mentalno zaostao. I u ovom se romanu Hitrec bavi suvremenim gradskim temama i ova priča je uronjena u socijalnu zbilju naše svakodnevnice. Upravo zbog toga što je gradski život loše organiziran, on radnju ovog romana smješta u idiličan seoski okoliš. Već na samom početku kada autor opisuje prostor radnje, možemo predvidjeti ekološku podlogu cijele priče. Pisac se na humorističan način obraća čitatelju i na humorističan način oblikuje dijaloge među likovima koji su prepuni žargonizama kao što su to npr.: *nedostajalo nekoliko dasaka u glavi* (nije bio normalan), *Utuvite si tu u blesave glave!* (shvatite to već jednom), *lupaš bedastoće* (govoriš gluposti) itd. Likovi međusobno imaju nadimke, tako Vesna blizance naziva *Duplići* što se njima ne sviđa i taj naziv smatraju pogrdnim, a oni nju zezaju zbog njene samouvjerenosti, njen mali brat dobio je nadimak *Mljacko* jer konstantno nešto mljacka, a dječak *Kvrcko* jest pomalo tvtknut (udaren, mentalno zaostao), po cijele dane skuplja značke i gleda, njemu omiljene, reklame. Djeca dane provode na Hrčkovom brdu igrajući se skupa uz potok, u starom opelu: *I bilo bi možda sasvim zgodno da je samo taj zahrđali, crveni opet krasio malu udolinu, zapravo jarugu u kojoj su se nalazile četiri kućice. A vraga! Što tu svega nije bilo! Isluženi hladnjaci, strojevi za pranje rublja koji su sada na prvom programu prali štakore, a na drugom žohare, prazne kante, smrdljive krpe, najlonske vrećice, truli papir, razbijene boce, čak i jedna stara dječja kolica s jednim jedinim kotačem. Smetlište!* (Hitrec, 2009., 12.) Djeca također provode dane blizu Anine špilje gdje su Blizanci napravili i svoju raketu koja im služi za igranje. Radnju zapliće Vesnin samostalni odlazak u berbu gljiva, kada u špilji susreće svemirca Eka Eka i njegove robote čistače Žderi Žderi s planeta Bona kojima se pokvarila raketa i morali su sletjeti na Zemlju jer su ih neprijatelji ranili, a članove njegove posade i njegovu sestru Eku su oteli i odveli na smrdljivi planet Zmaz. Planet Zmaz je užasno smrdio i bio zagađen, a što je očuđujuće jest to da stanovnici tog planeta uživaju u takvom načinu života, oni su oteli taj planet drugim plemenitim bićima i počeli ga zagađivati. Vesna, Blizanci i Kvrcko upuštaju se u avanturu i odlaze se boriti protiv smeća na tamnosmeđi planet Zmaz kako bi oslobodili zarobljenike i očistili planet od nečistoća. U tome im pomaže kemija kao znanost, odnosno *Velika žuta knjiga kemije* u kojoj pronalaze sliku potrebnog sivkastoplavog kristala za pokretanje svemirske rakete, a nju su ukrali od starog Mrge koji je nekada radio u laboratoriju. Kao što to inače biva, nakon spašene posade rakete i spašenog planeta, vratili su se sretno na Zemlju s nekoliko Žderi Žderi robota i razumom (Kvrcko).

Djelo jest veoma humoristično i upravo takvi humoristični elementi privlače pozornost čitatelja, Vesna ima za ljubimca vjevericu koju je spasila jedne noći i ta ju vjeverica često prati: – *Perjanice, ideš s nama po gljive! Životinjica oprči nekoliko puta oko Vesne u znak odobravanja. –Kakva brzina – reče Toki. – Sto na sat – dometne Voki. – To je športski model vjeverice. Lotus s padobranom.* (Hitrec, 2009., 20.) U romanu je česta metatekstualnost, odnosno tekst u tekstu; tako pisac u dijalogu među Vesnom i Blizancima ubacuje priču o djevojci Ani koju je spasio špiljski patuljak od zlikovaca. Vesnin susret sa Ekom nas uvodi u svijet fantastike: *...i Vesna vidje, vidje... čovječuljka, možda metar visoka. Snježnobijelo, svjetlucavo odijelo pripijalo se uz malo, čvrsto tijelo, stisnuto oko struka širokim srebrenim opasačem, za koji su bili zadjenuti neki čudni predmeti, kao viljuške s kuglicama na vršcima šiljaka. Koža lica i prstiju bijaše plavičasta, nosnice poširoke, a oči... srebrene!* (Hitrec, 2009., 32.) Eko je ponavljao riječi jer mu je stroj za prevođenje jezika bio u kvaru, upravo ovaj stroj za prevođenje s jednog jezika na drugi podsjeća na stroj Ciceron iz Gardaševog romana *Izum profesora Leopolda*, no vanzemaljac Eko razlikovao se od ostalih fikcionalnih likova: bio je plave boje, imao je 3 noge, 3 oka, 7 prstiju na svakoj ruci i bio je s nepoznatog planeta Bona.

U djelu je kroz monologe i dijaloge Eka i protagonista prisutna kritika Zemljanima: *Vidio sam i gorih planeta... Hm – progundā zabrinuto – najopasniji su radioaktivni otpadci. Imā ih dosta.. Znae, još malo pa bi Zemljani mogli doći na ideju da utovare te otpadke u raketu i pošalju ih u svemir... Sebičnjaci jedni! Kao da su sami u svemiru!* (Hitrec, 2009., 82.) Isto tako ismijavao je ljudske gluposti, divio se njihovoj smjelosti, čudio se njihovoj mržnji, ali bi ga izenađivala dobrota pojedinih srdaca, plakao je nad ratovima i na kraju umoran prošaptao – *Tko bi to shvatio!*

Elementi znanstvene-fantastike dominiraju djelom, posebice u opisima smrzavanja protagonista dok putuju svemirom, zatim opisi svemirskih planeta i opis same letjelice. Pisac često koristi poznate frazeme i stavlja ih u primjeren kontekst, kada je vjeverica napustila Vesnu u neprilici, pisac koristi: *Zar i ti, Perjanice?*, koja aludira na poznate riječi Cezara: *Zar i ti, sine Brute?!* Često prepoznajemo i frazeme koji nas podsjetite na nekakava druga književna djela, kao što lik Eka u jednom monologu govori: *Hrabra, hrabra zemaljska djeca, mislio je. Čudan je planet ta Zemlja.* (Hitrec, 2009., 86.) A upravo tu čuđenje izražava i Mali princ u istoimenom djelu Antoineta de Sainta-Exuperyja. Zatim možemo povezati pojedine dijelove i sa bajkom Snjeguljica i sedam patuljaka; kada se Smeć, stanovnik Zmaza obraća ogledalu: *Moje ogledalce! – zavisne... – Ogledalce, ogledalce, tko je najgadniji na svijetu? – Ti, smeće jedno, ti!* Samo što je u ovom romanu Smeću bitna ružnoća, nečistoća jer to je ono što njega

čini sretnim. Pisac tako aludira i na Troju te Robina Hooda, i još navodi kroz dijaloge kako se čovječanstvo brzo razvija i širi svoje vidike i po Svemiru tako da su ljudi već bili na Mjesecu 1969. godine. Premještanjem priče u okvire znanstveno-fantastičnog romana autoru je omogućilo da problem smeća i divljeg odlagališta promatra ne samo kao ovozemaljski problem nego kao globalni problem. Svemirci, vanzemaljci kao što to inače biva u znanstveno-fantastičnim romanima, jesu pametniji od Zemljana, oni su pronašli svoje rješenje u borbi protiv smeća, izmislili su robote Žderi Žderi kako bi svoje stanište sačuvali, jer kako i sam Eko u romanu govori da je kod kuće najljepše. Bonci su usavršili putovanje Svemirom, sustav vlasti im je kao kod Sanonaca iz Ljubičastog planeta, dakle su svi jednaki, nemaju vladara, gradovi im nisu potrebni, a na planetu postoji samo javni prijevoz i tako čuvaju svoj planet od nepotrebnog onečišćenja. Hitrec problem onečišćenja promatra kao grijeh, kao narušavanje sklada i uništenjem svojeg biološkog staništa. S obzirom na to da se radi o dječjem romanu, sve završava sretno, ali autor upravo kroz pustolovine dječaka i djevojčice iz Jaruge koji su se odvažili na pomoć pri očuvanju Svemira, upućuje na to da naša budućnost, budućnost cijelog Svemira leži u rukama mladih koji bi se trebali brinuti za opstanak ljudske vrste tako da će čuvati svoj planet. Iako se tehnologija razvija i u književnost ulaze naprednije teme i zanimljivije teme, popularnost ovog romana ne jenjava, čitatelji uživaju u čitanju o svemirskoj pustolovini i o pobjedi pozitivaca nad negativcima.

6.3. Znanstveno-fantastični romani Ante Gardiša

Jedan od najpoznatijih hrvatskih pisaca dječje znanstveno-fantastične književnosti jest Anto Gardiš. Rođen je 1938. nedaleko Dervente, no veći dio života proveo je u Osijeku, gdje je i umro 2004. godine. Pisao je bajke, priče, igrokaze, romane i pjesme. Veći dio njegovog književnog opusa namijenjen je djeci i mladeži, a najveću pozornost privukao je svojim romanima. Najvažnije područje Gardiševa stvaranja čine dječji romani. Književna nagrada za najbolji roman ili zbirku pripovijedaka za djecu i mladež objavljena na hrvatskom književnom jeziku, njemu u čast, nosi ime nagrada *Anto Gardiš* koju *Društvo hrvatskih književnika* svake godine od 2007. dodjeljuje u Osijeku.

Gardiševe romane za djecu i mladež možemo podijeliti u dvije skupine. Prvoj skupini pripadaju romani u kojima se kao glavni lik pojavljuje dječak Miron, sin profesora Leopolda, te se uz njih pojavljuju ostali prijatelji i obitelj dječaka Mirona. U ovu skupinu pripadaju pustolovni romani i znanstveno-fantastični romani. Upravo zbog istaknutog glavnog lika, te romane nazivamo *Mironovskima*. Mironovski znanstveno-fantastični romani su: *Ljubičasti planet* (1981.), *Bakreni Petar* (1984.), *Izum profesora Leopolda* (1986.) i *Tajna jednog*

videozapisa (2002.). Nakon tih znanstveno-fantastičnih romana počinje pisati pustolovne, kriminalističke i socijalne dječje romane. Kako navodi Hranjec (2009.) u gotovo svim Gardaševim ZF romanima figura hiperbola ima veliku ulogu. Hipebola je figura preuveličavanja i česta je u SF romanima jer njome u romanu stvara napeta radnja.

6.3.1. Mironovski znanstveno-fantastični romani

Mironovski znanstveno-fantastični romani su: *Ljubičasti planet*, *Bakreni Petar*, *Izum profesora Leopolda* i *Tajna jednog videozapisa*. Naziv *Mironovski romani* u književnost uvodi Hranjec (2006.) i taj naziv proizlazi iz toga što se glavni lik u navedenim romanima zove Miron. Miron je dječak koji se sa svojom obitelji i prijateljima upušta u pustolovine. Iako su povezani likovima i radnjama, ovi romani se mogu čitati i svaki zasebno. Ovi znanstveno-fantastični romani kao mjesto radnje imaju Slavoniju, odnosno okolicu Osijeka o kojoj čitatelji saznaju brojne informacije i zanimljivosti. Opisuju krajolik, običaji, vrijeme, društvene obrasce te povijesne činjenice koje su pobliže objašnjene u fusnotama pojedinog djela.

Gardaševi romani imaju pripovjedača koji niže opise, događaje, likove i prikazuje društvo kao cjelinu i Gardaševe teme privući će čitatelje jer su nesvakodnevne i neobične.

Pripovjedač je većinom u trećem licu, česti su dijalozi, također se pojavljuje i intertekstualnost, odnosno tekst u tekstu, pisac kako bi zabavio čitatelje, pojedine dijelove ustroji tako da ubaci koji stih, to možemo vidjeti u *Izumu profesora Leopolda* kada razbija klasičnu strukturu romana i ubacuje stihove iz pjesme *Drive my car*, grupe *The Beatles*. Pripovjedač za svoje pripovijedanje uzima građu iz suvremenog života. Sve ono što se može iščitati iz uspomena, književnosti ili nekih dokumenata te posebno iz znanstvenih spoznaja sadašnjosti i na taj način projicira svoje vizije daleke budućnosti.

Iako navedeni Gardaševi romani pripadaju znanstveno-fantastičnom romanu, oni imaju i obilježja pustolovnog romana. U ovim romanima Gardaš donosi razne teme iz različitih znanosti, npr. iz biologije, povijesti, astronomije, numizmatike, fizike, matematike i time donosi brojne zanimljive činjenice. Obilježja pustolovnog romana u Gardaševim romanima su ta da radnju pokreće događaj koji je nesvakodnevno, događaj koji izlazi iz okvira običnog. Glavni junaci su djeca koja imaju svoje odrasle pomagače. Zatim se radnja romana temelji na neobičnim, opasnim i novim doživljajima likova. Glavni junaci imaju težak zadatak koji moraju izvršiti i uz to često upadaju u neprilike. Na kraju pustolovnih romana junaci završavaju kao pobjednici, dobitnici kao što je to vidljivo i u Gardaševim romanima.

Protagonisti u ovim romanima ostvaruju svoje zacrtane planove uvijek uspiju ostvariti i pobijediti zlo snagom svoga uma i snalažljivošću. Iz nevolja se izvlače na taj način da u određenom trenutku primijene svoje znanje i svoju spretnost i tako pogoduju razrješenju svojih problema. U navedenim romanima česta je intertekstualnost i citatnost putem kojih se donose spoznaje o nekim drugim književnim djelima i to se uklapa u određeni kontekst. Navedene činjenice koje obogaćuju roman zanimljive su i prilagođene djeci i uz to zabavljaju i istodobno poučavaju.

Ljubičasti planet je prvi u trilogiji Gardaševih znanstveno-fantastičnih romana. Iako romane *Ljubičasti planet*, *Bakreni Petar* i *Izum profesora Leopolda* možemo gledati kao dijelove ciklusa, svaki roman možemo zasebno čitati jer su situacije u kojima se glavni likovi nalaze uvijek drugačije i na početku svakog romana je kratak uvod u samu radnju. Glavni likovi mironovskih romana su na početku svakog romana opisani; dakle, glavni junaci su sveučilišni profesor atomske fizike Leopold, njegov sin Miron i kći Melita.

6.3.1.1. Ljubičasti planet

Roman se sastoji od 27 poglavlja. Na početku svakog poglavlja u nekoliko natuknica je objašnjena radnja kako bi čitatelj znao što će se dalje događati u romanu. Radnja prvog dijela romana smještena je na Zemlju, odnosno u Treskovac, nedaleko Osijeka. Glavni likovi su profesor Leopold i njegova supruga te djeca Miron i Ita (Melita). Prije zapleta radnje primjećujemo kako ova obitelj živi kao svi ostali, pojavljuju se svakodnevni problemi kao što je to tko će ići s roditeljima u goste, tko mora ostati kod kuće zbog propusta u školi i problema sa lošim ocjenama. U ovom slučaju takav problem ima Miron i zbog toga želi napraviti sve samo da ne mora ići sutra u školu. Primjećuje se i kontrast: profesor Leopold je vrhunski fizičar, a njegov sin ima dvojku iz fizike, iako kako on navodi da ga nastavnik uvijek pita ono što nije stigao ponoviti. *Uskoro izroniše i prve zvijezde. Ljupko su treperile i žmirkale, postajući sve krupnije i sjajnije. Za koji trenutak osule su cijelo nebo. – Samo da sutra nije fizike – šapne dječak zabrinuto i zvijezde malo potamnješe. – Sigurno će mene pitati. To je uvijek tako kad ne naučim.* (Gardaš, 2005., 10.)

U fantastiku nas uvodi jedan neobičan, nesvakidašnji događaj. Kako se bližila noć, a Miron je ostao sam u kući, počinju se događati čudne stvari. Iz radija se čuo neki jednolični metalni zvuk i signali, na televiziji se pojavila čudna slika te je telefon prestao raditi, čak se je pojavila jaka bljeskava svjetlost kojoj Miron nije znao izvor. Svjetlost koja se nalazila izvan kuće i mijenjala je boje, privlačila je Mirona da joj se približi, a istodobno ga je i plašila jer su boje bile sasvim drugačije od svih poznatih. Izašavši iz kuće povukao ga je zračni vrtlog i

našao se u velikoj svjetlećoj kugli, koja je nalikovala na veliki svemirski tanjur. *Kad se Miron našao u čudovišnom snopu svjetlosti, osjeti kako mu šumi u ušima, a odmah potom ga obuze vrtoglavica. Ruke mu počеше popuštati. Neka nevidljiva sila vukla ga je uz svjetlosni stup prema lebdećem brodu – očito, radilo se o svemirskoj letjelici – koji je sada postajao sve bliži i stvarniji. Ruke mu klonuše, noge se odvojiše od zemlje i on se počē uzdizati prema letjelici.* (Gardaš, 2005., 11.)

Ubrzo je Miron shvatio kako nije sam u tanjuru jer je kraj njega bio njegov otac Leopold. Zatim su im se predstavila i druga bića koja su bila oko njih. Ta bića su im objasnila da su s planeta Sanon koji se nalazi daleko od Sunčeva sustava i da su suočeni s jednim problemom za čije rješenje im je potrebna pomoć profesora Leopolda i njegova sina Mirona. Planetu Sanonu prijetila je opasnost izumiranja jer su na njihov planet počeli dolaziti Satelićani i ljudi su počeli nestajati. Miron i profesor nalazili su u velikom svemirskom brodu sa takozvanim Savjetnicima. *Zašto baš leteći tanjuri? Da li je izbor temeljnih motiva slučajan? Zašto su mnoge druge senzacije, ili učenja koja se na sličan način neprestano uspostavljaju, ipak ostala u mnogo užim krugovima pristalica i nisu se ni izdaleka približile obuhvatnosti mita o letećim tanjurima? Premda je jasno kako bi odgovor bio iznutra, odgovor onoga tko barem vjeruje u leteće tanjure glasio kako se radi o tisućama svjedoka i o nekoj uvjerljivosti kojom se brojni fenomeni objašnjavaju intervencijom izvanzemaljske inteligencije.* (Solar, 1995., 170.) Izbor temeljnih motiva podliježe nekoj vrsti okvirne zakonitosti, također je bitna opreka mi i oni, njih možemo smatrati kao oko Božje. Likovi s planeta Sanon ne poznaju neke osobine koje su na Zemlji uobičajene; ne znaju što je mržnja, ubojstvo, prevara, nikad nisu čuli za zlo pa ga tako ne mogu ni pojmiti, ne znaju se obraniti od neprijatelja jer ne znaju što su oni, a zbog toga ne poznaju ni obranu. Pisac svoj smisao za maštovitošću najbolje prikazuje opisujući život na planetu Sanonu, ističe tehnološka dostignuća i izume te tako vješto i realistično opisuje događaje i stvari da ih čitatelj može precizno i percipirati u svojoj glavi. *Grad Kulahara izgleda sasvim drugačije nego što to izgleda na Zemlji. Savjetnikova je kuća imala kupolast oblik, poput zvona, i čvrste temelje. To je potrebno naglasiti zato što nisu sve građevine imale čvrste temelje. Velike zgrade u centru grada ležale su na jakim tračnicama po kojima su se mogle kretati. Na taj su se način cijele ulice mogle premještati i mijenjati izgled prema željama građana.* (Gardaš, 2005., 58.) Stanovnici imaju svoga ministra ptičjeg cvrkutanja, cjetnih mirisa, sunčeve svjetlosti, svježeg zraka, smijeha, duginih boja i brojne savjetnike; savjetnik za lijepe osmijehe, za visoke i niske tonove, itd. Domaće životinje su opisane tako da pomalo sličē onima na Zemlji, ali je dodano puno maštovitih detalja i kombinacija, npr. postoji životinja slična konju, samo što je puno

veća i ima dvadeset četiri noge, perje i veliki zeleni rep. Pisac stvara napetost u djelu maštovitim opisima zbivanja i prikazuje nam paralelno događanja u raznim svemirskim prostorima: prikazuje Mirona i blizance kako lutaju u špilji i istovremeno prikazuje profesora i Savjetnika kako traže svoju djecu, odnosno prikazuje istodobno ono što se događa na Zemlji, planetoidu i Sanonu. Miron je dosta vezan uz oca te mu se povjerava u vezi sa svojom zaljubljenošću u djevojčicu Pam, tako da primjećujemo kako otac igra dominantnu ulogu u obitelji i kako s njim Miron može razgovarati i o ljubavi i o znanosti, a također ima u njemu zaštitnika.

Od znanosti su astrologija i fizika najviše zastupljene u ovom romanu, ali nalazimo i mnoge zanimljive opise vezane uz biologiju i medicinu. Koristeći znanstvene dosege pisac maštovito obogaćuje radnju djela. Navodi se čudesan stroj koji dodiranjem liječi sve bolesti u nekoliko sekundi i uređaj za snimanje znanja mozga. Iako je u današnjem vremenu nama to nezamislivo, tehnologija i znanosti velikom brzinom napreduju i možda će za nekoliko stotina godina sve navedeno u djelu biti ostvareno. Uvođenjem zlih Satelicihana, koji ugrožavaju živote stanovnika ljubičastog planeta, možda nas pisac upućuje na moguću situaciju koja bi se mogla dogoditi Zemlji i na taj način prognozira nestanak čovječje vrste. Gardaš je svoju maštovitost pokazao i u izumu zvanim 'plavi prozor' kojim mogu gledati druga mjesta u svemiru. Česti su neočekivani obrati koji pobuđuju nestrpljenje i zainteresiranost kod čitatelja i to sve vodi jasnom rasplitanju radnje i k sretnom završetku. Nakon trideset dnevnog izbjivanja i nakon što su pomogli spasiti i obraniti svoje novonastale prijatelje sa ljubičastog planeta, profesor Leopold i njegov sin Miron vraćaju se sretno i dovode goste s dalekog planeta Sanona.

Ovaj roman sadrži elemente pustolovnog romana i uvijek iz njega možemo iščitati poneku lijepu misao, poruku: *Ne smije biti jačih i slabijih. Svi moraju biti jednaki. Svi moraju biti ravnopravni. To je svemirska pravda.* (Gardaš, 2005., 162.) Ovaj roman možemo usporediti s popularnom američkom serijom *Zvezdane staze*. Navedena znanstveno-fantastična serija nastala je 1960-ih godina. Serija govori o utopijskoj budućnosti u kojoj u se ljudi i druge rase bore za premoć nad svemirom. Kao što roboti s visokim stupnjem inteligencije u *Ljubičastom planetu* žele zavladata i istrijebiti druge rase, tako i u *Zvezdanim stazama* postoje borbe među rasama.

Roman je dobio nagradu 'Grigor Vitez' za 1981. godinu. Roman je veoma biran jer je ovim romanom Gardaš započeo svoju znanstveno-fantastičnu fazu s pretpostavkom zbog velikog zanimanja djece za ovaj žanr romana. U njegovom romanu se znanost i fantastika nadopunjuje. (prema: Hranjec, 2006., 254.) Gardaševi romani imaju kvalitetu u originalnim

idejama i sadržaju. Motivi u njegovim djelima su već poznati u ZF štivima: svemirski brodovi, čudna i zagonetna bića iz svemira, zagonetne otmice, roboti koji su visoke inteligencije, ali posebnost Gardaševih romana jest ta da poznate motive uklapa u nove, maštovite ideje.

6.3.1.2. Bakreni Petar

Ovaj roman je drugi u nizu Gardaševih znanstveno-fantastičnih romana i on u središte pozornosti stavlja pojavu izvanzemaljaca, odnosno pojavu riđokosog dječaka Petra. Iako ovaj roman pripada znanstveno-fantastičnom žanru, to ne primjećujemo sve do kraja radnje, jer se događaju svakidašnji događaji, likovi su djeca, upuštaju se u avanture, traženje starih predmeta, prepirke među podijeljenim grupama, šale, razni nadimci i ostalo. Roman se sastoji od 15 poglavlja i uz svako je poglavlje napisano nekoliko natuknica o sljedećim događanjima u romanu. Radnja ovog romana događa se na Zemlji u podzemnim hodnicima tvrđe Mureseka ili današnjeg Osijeka. Glavni likovi su Miron, Melita, profesor Leopold i Petar. Na samom početku romana upoznajemo dječje skupine koje se bave arheologijom, odnosno sakupljanjem starina, posebice iz rimskoga doba. Radnja teče kronološki i tako upoznajemo arheološku amatersku grupu *Mureseški Amateri* koji dolaze s juga grada i na njenom čelu se nalazi Tajanstveni Ivan, a njoj suprotstavljena grupa s istoka grada je grupa *Ukikanci*. Obje grupe imaju svoja skloništa u kojima čuvaju starine koju su pronašli ili koje im je muzej darovao. Obje grupe djeluju kao već složene organizacije: održavaju redovite sastanke, imaju svoje lozinke za ulazak u sklonište kao što su: *Kleopatrin zub*, *Kelti prelaze u boj* i svoje nadimke. Nadimke su međusobno nadjenuli po fizičkim ili društvenim karakteristikama, neki od njih su: Tajanstveni Ivan, Slanina, Kljova, Nepovjerljivi itd. Miron je pripadao skupini *Mureseški Amateri*, a isto tako i njegova sestra Melita.

U podzemnom dijelu Mureseka postojali su hodnici i prolazi koji su se provlačili ispod korita rijeke Varde i neki su završavali na suprotnoj obali kod starih utvrđenja. Tuneli su većinom bili neprohodni i ponekad su se urušavali. Njihovo sklonište se nalazilo u parku u jednom od podzemnih tunela: *Mureseški Amateri su pronašli jedan od ulaza u podzemlje, očistili ga i proširili. Osposobili su jednu prostoriju i u nju smjestili svoje arheološke predmete. To je bilo skrovište u koje su upravo ušli Miron i Melita. Iz njega je nekoliko tunela vodilo u različitim smjerovima. Amateri su ih zatrpali kamenjem, kako ih s te strane nitko ne bi mogao iznenaditi.* (Gardaš, 1999., 16.) Skladište je bilo ispunjeno raznim predmetima; limeni oklopi srednjovjekovnih vitezova, sarkofagi, kostur starog Rimljanina, ostatak kipa Jupitera, razne ogrlice, zahrđali predmeti od željeza, stari novčići, željezne pisaljke itd. I

upravo jednog dana taj limeni oklop preplašio je Mirona dok je bio sam u skrovištu, iz njega je izišao dječak nazvan Bakrenim Petrom upravo zbog njegovog fizičkog izgleda. Amateri nisu znali tko je on, odakle je, ali su ga brzo prihvatili i učlanili u njihovu grupu. Prije sudbonosnog sastanka na kojem je trebalo biti odlučeno hoće li predati skladište onima koji prijete i što učiniti s predmetima, primjećujemo paralelizam radnji: pisac opisuje kako svaki pojedinac provodi svoj dan i na kraju sve likove okuplja pred skrivenim ulazom u skrovište. Bakreni Petar bio je drugačiji od ostale djece, nije jeo tortu i to je čudilo ostalu djecu, a kada su Mureseške Amateri u podzemnim hodnicima zatočili Ukikanci, Bakreni Petar je našao način kako da izbiju na površinu.

Navedeni događaji sasvim su uobičajeni i realni, no do znanstveno-fantastičnih elemenata dolazimo tek nakon međusobne tuče grupa kada dječak Bakreni Petar biva ozlijeđen i prevezen u bolnicu na hospitalizaciju. Upravo tada prikazuje se kako su grupe zaraćene i kako su svi načini legitimni da bi se prigrlio i osvojio novi teritorij, dakle bili su suparnici, ali kada se dogodi nesreća, svi su složni i pokušavaju pomoći. Upravo ovakav način prikazivanja dječjeg ponašanja vidljiv je i kod Ferenc Molnara u romanu *Junaci Pavlove ulice*, sličnost je ta u skupinama djece podjednake dobi koja ratuju za teritorij postoji izdajica koji ne izdaje kako bi namjerno nanio štetu, već iz drugih razloga i opet na kraju vidimo složnost djece kada se dogodi nesreća. Ovakvo se prijateljsko ponašanje očekuje od djece te dobi, jer djeca ne znaju za mržnju, plemenita su i brzo prevladavaju nesuglasice. Isto tako, prikaz ovakvog humanog dječjeg ponašanja šalje poruku mladim čitateljima i ukazuje im na neke od osnovnih ljudskih vrijednosti kao što su to ljubav, prijateljstvo. Isto tako prenosi poruku i starijim čitateljima da im djeca budu uzor i da pomognu svima u nevolji.

Kao što je navedeno, znanstveno-fantastični element se pojavljuje kada u laboratoriju analiziraju krv dječaka Petra i kada on bježi iz svoje bolničke sobe. – *Ja mislim... – poče laborantica i zbunjeno pogleda laboranta. Zatim još zbunjenije pogleda liječnika. – Ja mislim... oh, Bože! Liječnik je dugim koracima šetao kraj stola. Zaustavi se i pogleda ono dvoje. – No, recite napokon što mislite! – reče razdraženo. – Mislim – šapne laborantica sva crvena od uzbuđenja – da to nije ljudska krv... a jest, ja sam je uzela od dječaka.* (Gardaš, 1999., 104.) U bolnici se otkriva kako dječak Petar zapravo nije dječak, već je neko drugo biće. Opisujući događaje, pripovjedač ne iznosi radnju kronološki i zbog toga poneki događaji nisu potpuno jasni. Uz to, u djelo je ubačen novinski članak i time autor narušava klasičnu kompoziciju romana. Dok se nije pojavio lik profesora Leopolda, u romanu je postojalo dosta nerazjašnjenih situacija. Pojavom profesora Leopolda prethodni događaji postaju razumljiviji jer on komentira i objašnjava prethodne događaje vezane uz Bakrenog Petra. On navodi da je

njegovom zaslugom nalaz krvi proglašen nevažećim jer je štitio dječaka Petra. Na kraju romana saznajemo cijelu priču o tome kako je dječak došao na planetu Zemlju i kako bi u suprotnom vrsta kojoj on pripada izumrla. Roman završava tako da profesor Leopold odlučuje kako će Bakreni Petar živjeti s njima sve dok se ne bude mogao vratiti na svoj planet, koji je tada bio zaražen bakterijama.

Roman Bakreni Petar se može podijeliti u dva dijela. U prvom dijelu opisuje se dječja družina i njihovi međusobni sukobi i druženja. Tu svakodnevicu prekida dolazak neobičnog dječaka, koji je naizgled sličan ostaloj djeci, a opet tako različit od njih. U drugom dijelu se govori o znanstveno-fantastičnom događaju, o pojavi dječaka Petra. Upravo je on dokaz kako neobične pojave i osobe mogu promijeniti društvenu okolinu i pomiriti zaraćene strane i donijeti nešto novo i dobro. Roman šalje poruku čitateljima kako je u životu dopuštena dječja šala, podbadaње, ali ako se netko nađe u nevolji da se treba sjetiti ljudskih vrijednosti i pomoći. Radnja ovog Gardaševog romana prožeta je brojim dijalozima, uzbudljiva i sadržajno neizvjesna do samog kraja. Tematika ovog romana povezana je s uobičajenim tematikama SF romana koji se bave problemom nestanka drugih civilizacija.

6.3.1.3. Izum profesora Leopolda

Treći roman u nizu trilogije bavi se tretiranjem vremena i on isto tako govori o profesoru Leopoldu, koji je veoma ugledan znanstvenik, poznat u cijelom svijetu. Roman se sastoji od 20 poglavlja. Svako poglavlje je popraćeno kratkim natuknicama u kojima je naznačeno što će se dalje događati u romanu. Uz profesora Leopolda glavni likovi u romanu su Miron, Bakreni Petar i Melita. Profesor Leopold predaje atomsku fiziku na Muresoškom sveučilištu i cijenjeni je suradnik Instituta za eksperimentalnu fiziku, počasni doktor nekoliko sveučilišta i počasni građanin nekoliko gradova u zemlji i inozemstvu. Bavi se proučavanjem pretvaranja materije u energiju i proučavanjem svemira kojeg je smatrao nečim najsavršenijim. *Oprostite – zakašljuca profesor Leopold – ako mene pitate što je najsavršenije, odgovorit ću vam da je to svemir. To je najsavršenije od svih savršenstava, ako savršenstva uopće postoje. To je područje u kojemu treba tražiti rješenje svih zagonetki koje postoje. Vi taj svemir ne poznajete dovoljno, ali ja ću vam reći da je upravo to ono što treba proučavati i promatrati.* (Gardaš, 1999., 149.) Profesora je osim prostora zanimalo i vrijeme, stoga se je bavio i utjecajem kretanja svemira na vrijeme i tako se odlučio napraviti stroj koji će mu omogućiti putovanje iz sadašnjosti u prošlost i budućnost i obratno. Radio je na stvaranju vremenskog stroja koji će uz pomoć energije iz crnih rupa funkcionirati. Pojam *Crna rupa* u 20. stoljeću je veoma popularan, otkriveno je da su crne rupe, odnosno jame

nebesa tijela čija je druga kozmička brzina veća od brzine svjetlosti. Stoga se stvorila teorija kako da ćemo u budućnosti moći putovati kroz vrijeme preko crnih rupa. Teorijski, to je moguće, ali problem je taj što ne možemo vladati rupama. Upravo ovakvi znanstveni podaci u čovjeka potiču na razmišljanja i maštanja, te su dobra podloga za stvaranje znanstveno-fantastične proze.

Miron, Bakreni Petar i Melita nisu znali za izum svoga oca te su oni igrom slučaja u kabinetu aktivirali stroj za putovanje kroz vrijeme i vratili se u svoj grad, odnosno u Mursu, u 351. godinu dok su vladali Rimljani. Upravo u tom razdoblju zbivala se bitka za Mursu, u kojoj su sudjelovali Konstancijevi i Ventranijevi branitelji i Magnencijevi vojnici. Kada je Magnencije vidio da će izgubiti bitku, on je pobjegao i povukao se u Galiju. Vidljivo je kako kroz svoja djela Gardaš educira čitatelje uz pomoć povijesnih činjenica. Radnja se odvija u Mureseku te su svi događaji prikazano kao realni; ručak, odlazak profesora na trodnevno savjetovanje, događaji u kući, ali to sve remeti pritisak jednog zelenog dugmeta s brojkom 351 na vremenskom stroju. Upravo taj pritisak jest prijelaz u fantastično i u prošlost. Glavni junaci nisu znali gdje su i kako su dospjeli iz kabineta pod orahovo stablo. *Pritisnuo sam zelenkastu pločicu, otuda je sve počelo. Da, razmišljao je Miron, pritisnuo sam dugme... a prst mi se istog časa našao na kori orahova stabla. Znači da nije bilo vremena ni za kakvo putovanje. Ali kako smo se onda našli pod onim orahom?* (Gardaš, 1999., 55.) Melita, Miron i Bakreni Petar sprijateljuju se s dječakom Plinijem iz Starog Rima, Miron se čak i zaljubljuje u Antoniju, Plinijevu sestru, dakle, time autor govori čitateljima kako prijateljstvo i ljubav ne poznaju ni prostorne ni povijesne granice, a tu je i srdačan susret profesora Leopolda, koji je došao u prošlost spasiti svoju djecu, i starca Venturija: –*A, tako! Vi ste, dakle znanstvenik, dragi kolega! Sada mi je jasno. – Ja sam u prvom redu veliki prijatelj ovih životinjica. S vremena na vrijeme moram neku priklati, ali što ćete, sve to čini, u ime viših ciljeva. ...Zato profesor Leopold povede razgovor o znanosti i znanstvenim dostignućima, bila je to njegova omiljena tema. Dijelilo ih je više od šesnaest stoljeća, ali su se kao znanstvenici dobro razumjeli. –Razvoj znanosti i napredak čovječanstva uvijek idu zajedno – govorio je profesor Leopold. – Jedno utječe na drugo.* (Gardaš, 1999., 148.)

Kako Hranjec (1998.) navodi, Gardašu je izum, odnosno izlet u prošlost poslužio za afirmiranje nekih temeljnih moralno-etičkih vrijednosti. Osim strukturom, Gardašev roman se odlikuje i izrazom. Njegovi opisi u funkciji su pojačavanja napetosti, radoznalosti, maštovitosti: *Mjesec se sasvim priklonio zapadu. Njegov okrugli disk, kako se spuštao prema obzoru, postajao je sve crveniji i krupniji. Površinom rijeke rasula se crvenkasta svjetlost. Činilo se da rijekom plove krhotine svjetlucavog stakla.* (Gardaš, 1999., 89.) Profesor je

udovoljavao i svojoj dječici, tako da im je pravio razne izume, Mironu je obećao izraditi kompjuter za rješavanje šahovskih problema, izradio je i stroj Ciceron koji prevodi s latinskog jezika i koji govori latinski jezik. Upravo taj stroj Ciceron pomogao je glavnim junacima da se snalaze u prošlosti.

Vidljivo je kako Gardaš pazi na svaki detalj dok opisuje stanje u prošlosti, drži se povijesnih činjenica čak i kod ne tako bitnih stvari, npr. kada je Melita osjetila miris kamilice, znala je da je njen otac u blizini jer on u svoju lulu stavlja kamilicu umjesto duhana: – *Zato što sam osjetila miris kamilice i znala sam da si tu negdje. Kako znaš da ovdje nitko ne puši? Zar je u vojski zabranjeno pušenje?* – *Nije zabranjeno, ali oni još ne poznaju duhan. On će tek 1519. godine biti prenesen u Evropu, dakle 1168 godina računajući od danas.* (Gardaš, 1999., 131.)

U romanu možemo iščitati neprestanu čovjekovu težnju da pronikne u samo dio tajne o svemiru, da sazna ono što ga zanima, da pokuša odgonetnuti što se nalazi izvan našeg planeta, što možemo naučiti o našoj prošlosti? Upravo su zato nastala brojna znanstveno-fantastična djela, jer upravo to neznanje nas tjera da maštamo, zamišljamo *što bi bilo, kad bi bilo* i posebno zahvalne čitatelje ovakvih djela možemo pronaći u djeci jer njih posebno zanima da otkriju svijet u kojeg ulaze. Znanstvenici su veoma bitni za razvitak cijelog čovječanstva, tu nam poruku šalje Bakreni Petar kroz svoj dijalog s ocem nakon povratka u Muresek: – *A ti, Bakreni? Što je tebe najviše zadivilo u svemu tome? Bakreni Petar ga je gledao veoma ozbiljno. I dugo. Na čelu mu se opet pojavila ona uspravna bora. Zatim reče tiho: – Vi. – Ja? – Da, tata Leo. U svemu tome vi ste me najviše zadivili. Vaš pronalazak, vaš um. Dat ćete svijetu nešto veliko. Takvima koji daju a zauzvrat malo dobivaju, uvijek se moram diviti. Ja. I svi mi.* (Gardaš, 1999., 173.) U romanu postoje i humoristični elementi, posebno onaj trenutak kada junaci glume boga Vulkana koji se obraća Magnenciju i na Ciceronu neplanirano puste pjesmu grupe *The Beatles: Drive my car* i zato je došlo do te grozne zbrke *božanskih* riječi s *rock'n rollom*. Radnja je po glavnim junacima trajala tri dana, no majka je tvrdila kako ih nije bilo samo pola sata, stoga su zaključili kako je vrijeme nestalna kategorija. Fabula je prstenasta, odnosno uokvirena, početak romana je u Mureseku, dakle u sadašnjosti, zatim slijedi odlazak u prošlosti i opet povratak u sadašnjost, no precizno je naglašeno vremensko prelaženje tako da mlađem uzrastu nije teško pratiti radnju. Rečenice su prilagođene mladim čitateljima, sadržavaju pedagoške elemente, a upravo zbog zanimljive tematike privlači i ponešto starije čitatelje, jer čitajući znanstveno-fantastična djela odlutaju od svakodnevnih problema i brige.

6.3.2. Značajke mironovskih znanstveno-fantastičnih romana

Ovaj ciklus romana spajaju protagonisti te znanstvene teme i događanja. Kao što možemo primijetiti, u *Ljubičastom planetu* majka i Melita su pasivni likovi, radnja se vrti oko profesora Leopolda i Mirona, a u *Izumu profesora Leopolda* jedino je majka pasivni lik i njoj se o pustolovini ništa ne govori. Čak se pojavljuju učestale šale kojima pisac zabavlja čitatelje; profesor Leopold stalno gubi puceta sa svojega odijela, njegova supruga upravo iz tih razloga posjeduje punu kutiju zaliha te mu ih svakodnevno prišiva. Autor navodi na početku svakog romana poneki motiv koji u daljnjem razvoju fabule objasni, tako Miron uvijek sa sobom nosi razne predmete i drži ih u džepu i upravo ti predmeti mu pomognu u pojedinim situacijama. U *Ljubičastom planetu* Miron nosio svoje kovanice, klikere i koristio ih kao putokaze kao što su to radili *Ivica i Marica* u istoimenoj bajci. Zatim je u *Izumu profesora Leopolda* sa sobom imao stare kovanice s kojima je mogao kupiti hranu te stroj *Ciceron* koji mu je omogućio komunikaciju u prošlosti. U svakom romanu je navedeno kako profesor uvijek nosi sa sobom svoju lulu i kamilicu o kojoj je ovisan.

Dječji likovi su prikazani kao razigrani, hrabri, lako zaljubljivi, osjećajni, znatiželjni i snalažljivi. Miron i njegova sestra Melita često imaju nesuglasice kao i sva braća i sestre u toj dobi. Obitelj je prikazana kao patrijarhalna: majka je prikazana kao domaćica koja brine o kući i obitelji, a otac je taj koji privređuje, čak se i sin Miron u *Ljubičastom planetu* ugledao na oca i govori djevojčici Pam kako je ona divna domaćica jer se brine za tanjure.

Česte su komplikacije u postupcima likova dok oni pokušavaju privesti događaj sretnom završetku i tako se stvara napetost do samog kraja romana. U romanima su glavni likovi uvijek spremni za nova uzbuđenja, nove izazove i odišu hrabrošću, željom za druženjem, pomaganjem i borbom za pravdu.

U ovim romanima dominira pripovijedanje s puno opisivanja, dijaloga, ponekad sami likovi vode monolog, pripovjedač je u većini sveznajući i često komentira događaje, ali iz različitih točki gledišta. Mironovske romane osim samih likova povezuje i tematika zavičaja, povijesti, arheologije i zanimljive znanstvene činjenice koje obogaćuju radnju romana.

Leksemi su jednostavni i primjereni mladim čitateljima što svima olakšava čitanje i razumijevanje. Iako su radnje smještene u različitim prostorima i vremenima, ljudske vrijednosti kao što su to: dobrotu, istinu, ispravno djelovanje, mir, ljubav, požrtvornost, nenasilje, podučavanje i inteligencija i dalje igraju glavnu ulogu.

7. Karakteristike hrvatskih dječjih znanstveno-fantastičnih romana

Iz obrađenih dječjih romana možemo zaključiti kako je stil pisaca hrvatske dječje ZF književnosti humorističan. pisci na humorističan način opisuju proživljavanja glavnih likova. Uz humorističnost, važna osobina obrađenih djela jest didaktičnost jer pisci donose brojne, djeci zanimljive i prilagođene činjenice o svijetu, prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. U svim obrađenim romanima može se iščitati poneka skrivena pouka koja je namijenjena mladim čitateljima.

Svako poglavlje ovih djela objašnjeno je tako da ga mladi čitatelji sebi mogu predočiti, odnosno svako poglavlje je moguće precizno i slikovito zamisliti. Upravo tu slikovitost omogućuju brojni i zanimljivi opisi ambijenta u kojemu se radnja odvija. Iako svi navedeni pisci maštovito opisuju pustolovine svojih likova, Gardaš to radi s najviše detalja.

Matošec u djelu *Suvišan u svemiru* koristi paralelizam priča koje se na kraju spajaju i imaju zajednički završetak. Između tih paralelnih priča ubacuje i novinske izvještaje reportera Enke i time čak i vizualno prekida radnju. Takav stil primjećujemo i u Gardaševom romanu *Bakreni Petar* kada se pojavljuju članci lokalnih novina koje izvještavaju o grupama malih arheologa. Isto tako i Hitrec u romanu *Eko Eko* ubacuje pojedine priče (priča o djevojčici Ani) i tako stvara metatekstualnost kao Matošec i Gardaš.

U Gardaševim romanima je svako poglavlje brojčano označeno i uz svako poglavlje je dodano nekoliko natuknica koje donose obavijesti o radnji koja će se zbivati u tom poglavlju. U romanu *Suvišan u svemiru* (Matošec) nisu brojčano naznačena poglavlja već su postoje naslovi kojima su označena nova zbivanja: *Aleksandar Makedonski i Pero Katastrofa*, *Reporter 'Grmljavine' traži senzaciju* itd. Dok u romanu *Eko Eko* (Hitrec) brojčano naslovljenim poglavljima dodan je pridjev *strašno*: *Prvo strašno poglavlje*, *Drugo strašno poglavlje* itd. Upravo na ovakav zanimljiv način označavanja poglavlja pisci navode čitatelje da čitaju djela.

U navedenim romanima jezik je prilagođen dječjoj dobi. Gardaš u svojim romanima koristi i poneke stručne znanstvene nazive, ali njih objašnjava u fusnotama. Hitrec u svom romanu ubacuje pokoji dijalog na kajkavskom narječju te koristi humoristične žargonizme koji su primjereni djeci i mladima.

U svim djelima glavni likovi su djeca kojima u ostvarenju njihovih pothvata pomažu odrasli. Likovi svemiraca su najčešće prikazani kao napredni, inteligentni i dobroćudni. Teme djela su vezane uz svemir, vanzemaljce i znanost općenito, ali se pojavljuju i teme o prijateljstvu, ljubavi, ekologiji itd. U svakom obrađenom romanu moguće je izdvojiti

primarnu temu. U romanu *Suvišan u svemiru*, uz znanstvene i fantastične motive, dominira tema o smislu života i traženju vlastitog mjesta u društvu. U romanu *Eko Eko* pisac upućuje na bitnost čistog okoliša i obrađuje temu o ekologiji. U romanu *Ljubičasti planet* i *Izum profesora Leopolda* naglašava se značaj i razvoj znanosti te utjecaj novih izuma na čovječanstvo, a u romanu *Bakreni Petar* dominira tema dječje družine i prijateljstva.

Iako su svi navedeni romani dio dječje ZF, ZF elementi nisu u istoj količini zastupljeni u obrađenim romanima. U romanima: *Eko Eko*, *Ljubičasti planet* i *Izum profesora Leopolda* pisci nas na početku radnje uvode u svijet ZF te djela obiluju ZF motivima. Dok u romanima: *Suvišan u svemiru* i *Bakreni Petar* elemente ZF uočavamo pri kraju djela i stoga su u tim djelima ZF motivi prisutni u manjem broju. Uz navedeno, roman *Suvišan u svemiru* možemo svrstati u ZF, krimić i pustolovni roman jer sadrži elemente različitih vrsta romana. Bitna karakteristika hrvatske dječje ZF književnosti jest optimizam jer usprkos svim nedaćama koje se dogode glavnim likovima radnja romana ima sretan završetak.

Tretiranje vremena, kao bitne odrednice, razlikuje se u navedenim romanima. Npr. u romanu *Izum profesora Leopolda*, glavni likovi putuju u prošlost i tamo se radnja odvija nekoliko dana, a pri povratku u sadašnjost saznaju kako su zapravo izbivali manje od jednoga sata. U romanu *Eko Eko* likovi putuju u svemir i to doživljavaju kao kratko putovanje od nekoliko dana, a pri povratku shvaćaju kako na Zemlji nisu bili godinu dana.

Autori navedenih dječjih ZF romana kao mjesta radnje biraju različite sredine. Gardaš u svojim romanima za primarna mjesta radnje bira okolicu Osijeka, svemir te podzemne hodnike, Matošec bira gradsku sredinu i svemir, a Hitrec bira seosku sredinu i svemir.

Humorističnost, didaktičnost, maštovitost, jednostavne jezične konstrukcije i optimističnost ključna su obilježja hrvatske dječje ZF književnosti.

8. Zaključak

Za razvoj znanstveno-fantastične književnosti bitna su neka konačna pitanja, kao pitanja o porijeklu ljudi, o postanku života i nastanku civilizacije, koja nisu riješena, nego su na neki način pomaknuta. Svako novo desetljeće, stoljeće donosi nove spoznaje koje čovječanstvo mora prihvatiti. S obzirom na to da svjetski znanstvenici rade na svojim novim otkrićima, možemo pretpostaviti da nam se približavaju desetljeća u kojima ćemo pronaći nove oblike života u okviru Sunčevog sustava i izvan njega. Znanstvena fantastika odmiče se od svakidašnjice, govori o oprekama nekog ljepšeg ili goreg, ali i mogućeg sutrašnjeg svijeta. Budući da se često dogodi da neke znanstvene pretpostavke u znanstveno-fantastičnoj prozi doista budu i ostvarene, možemo samo nagađati kakve će teme imati novi naraštaji pisaca ako se zbilja ispostavi da postoje i drugi planeti slični našem. Pitanje je do koje će razine tada dospjeti ljudska mašta, što će naši budući naraštaji smatrati iluzijom, fantastikom i kakav će biti njihov odnos prema tome.

Hrvatska dječja znanstvena fantastika je veoma maštovita, teme su zanimljive i primjerene dječjem uzrastu te su optimistične jer unatoč svim neprilikama i nezgodama koje se dogode sve završava sretnim raspletom događaja. Upravo zbog toga što je roman najopširnija književna vrsta, roman je omogućio autorima hrvatske dječje znanstveno-fantastične književnosti da svoju ideju iznesu potpuno i s mnoštvo stilskih figura koje samom djelu daju zanimljivost i kvalitetu. Česti su didaktični elementi koji samo produbljuju i pojednostavljuju znanstveno-fantastičnu tematiku. Iako znanstveno-fantastična književnost mora u stopu pratiti nove spoznaje i znanstvene dosege kako bi i dalje imala svoje čitatelje, dobra i zanimljiva djela kao što su: *Ljubičasti planet*, *Bakreni Petar*, *Izum profesora Leopolda*, *Eko Eko* i *Suvišan u svemiru* uvijek će imati svoje čitatelje među onim najmlađim generacijama koje tek otkrivaju svoj smisao u svemiru. Djeca su maštovita i bolje prihvate ZF djela nego odrasli koji su svjesni svoje okoline i mogućnosti znanosti.

9. Literatura

1. Crnković, Milan. *Dječja književnost: priručnik za studente i nastavnike*, Školska knjiga, Zagreb, 1986.
2. Crnković, Milan. *Dječja književnost*, Školska knjiga, Zagreb 1990.
3. Crnković, Milan. Težak, Dubravka. *Povijest hrvatske dječje književnosti od početaka do 1955. godine*, Znanje, Zagreb, 2002.
4. Donat, Branimir, Zidić, Igor. *Antologija hrvatske fantastične proze i slikarstva*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1977.
5. Forwald, Robert Lull. *Nerazlučivo od magije: Špekulacije i vizije o budućnosti*, Poduzetništvo Jakić d.o.o., Cres, 2001.
6. Gardaš, Anto. *Izum profesora Leopolda*, Mladost, Zagreb, 1986.
7. Gardaš, Anto. *Bakreni Petar*, Alfa, Zagreb, 1999.
8. Gardaš, Anto. *Ljubičasti planet*, Znanje, Zagreb, 2005.
9. Hitrec, Hrvoje. *Eko Eko*, Školska knjiga, Zagreb, 2009.
10. Hranjec, Stjepan. *Hrvatski dječji roman*, Znanje, Zagreb, 1998.
11. Hranjec, Stjepan. *Pregled hrvatske dječje književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 2006.
12. Hume, Kathryn. *Mogućnosti, Fantastika i mimezis*, Split: Pododbor Matice hrvatske, Split, 1996. br. 4-6.
13. Idrizović, Muris. *Hrvatska književnost za djecu: Sto godina hrvatske dječje knjige*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1984.
14. Matošec, Milivoj. *Suvišan u svemiru*, Znanje, Zagreb, 2005.
15. Milenić, Žarko. (urednik), *Antologija hrvatske znanstveno-fantastične priče*, Društvo hrvatskih književnika – Ogranak u Rijeci, Rijeka, 2005.
16. Pintarić, Ana. *Umjetničke bajke – teorija, pregled i interpretacije*, Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku; Filozofski fakultet; Matica hrvatska, Osijek, 2008.
17. Solar, Milivoj. *Laka i teška književnost, Predavanja o postmodernizmu i trivijalnoj književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb, 1995.
18. Solar, Milivoj. *Teorija književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 2005.
19. Suvin, Darko. *Od Lukijana do Lunjika*, Epoha, Zagreb, 1965.
20. Suvin, Darko. *Metamorfoze znanstvene fantastike: O poetici i povijesti jednog književnog žanra*, Profil, Zagreb, 2010.
21. Visinko, Karol. *Dječja priča – povijest, teorija, recepcija i interpretacija*, Školska knjiga, Zagreb, 2005.

22. Zima, Dubravka. Odrastanje u zrcalu suvremene književnosti za djecu i mladež, *Fantastika u suvremenoj hrvatskoj dječjoj prozi*, Knjižnice grada Zagreba, Zagreb, 1998. str. 40–50.

Izvori s interneta

1. Krušvar, Zoran. *Fantastično, a naše: šetnja kroz hrvatski fantasy i znanstvenu fantastiku* (2013.) (online) dostupno na: <http://gkr.hr/Magazin/Teme/Fantasticno-a-nase-setnja-kroz-hrvatski-fantasy-i-znanstvenu-fantastiku>. Preuzeto: 25.7.2015.
2. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. *Znantvena fantastika* (online), dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=67356>. Preuzeto: 2.6.2015.
3. Ontell, Val. *Science Fiction: Popular Culture as Reading and Learning Motivation* (1997.) (online) dostupno na: <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED407666.pdf>. Preuzeto: 25.7.2015.

10. Sažetak

U završnom radu *Hrvatska dječja znanstveno-fantastična književnost* prikazuju se značajke dječjeg znanstveno-fantastičnog romana. Cilj ovog rada je bio prikazati vanjske i unutarnje utjecaje koji su bitni za pisanje hrvatske dječje ZF književnosti. U djelu su objašnjeni uzroci nastanka ove vrste književnosti na hrvatskome tlu i zašto je baš roman odabran kao glavni književni žanr. Obradeni su romani: *Ljubičasti planet*, *Bakreni Petar*, *Izum profesora Leopolda*, *Eko Eko* i *Suvišan u svemiru*. Na temelju ovih romana iščitane su karakteristike hrvatske dječje znanstveno-fantastične književnosti.

Ključni pojmovi: dječja književnost, znanstvena fantastika, znanstveno-fantastična književnosti, znanstveno-fantastični roman

11. Summary

In the final paper 'Croatian Children's Science Fiction Literature' the features of the children's sci-fi novel is displayed. The aim of this study was to show the external and internal influences that are essential for the writing of Croatian children's science fiction literature. The cause of the appearance of this type of literature on Croatian soil and why the novel was chosen as the main literary genre is also explained in this paper. The study included novels: Purple planet, Copper Peter, The Invention of Professor Leopold, Eko Eko and Excess in the Universe. Based on these novels, the characteristics of Croatian children's science fiction literature were read out.

Key terms: children's literature, science fiction, science fiction literature, science-fiction novel.